

УДК 336.71

ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Встановлено, що проблеми забезпечення економічної безпеки розглядаються дослідниками у контексті діяльності банків та страхових компаній, рідше кредитних спілок. Виявлено відсутність наукових підходів до формування системи економічної безпеки таких професійних учасників фінансового ринку, як фінансові установи. Закладено теоретико-методичні основи для формування і функціонування систем економічної безпеки фінансових установ. Запропоновано визначення поняття системи економічної безпеки фінансової установи. Встановлено перелік факторів, які повинні враховуватись під час побудови системи економічної безпеки. Розглянуто перелік складових систем економічної безпеки підприємств, банків, страхових компаній з метою визначення набору підсистем економічної безпеки, універсального для усіх видів фінансових установ. Визначено елементи структурної будови системи економічної безпеки фінансових установ. Конкретизовано принципи, якими варто керуватись у процесі формування та забезпечення функціонування систем економічної безпеки фінансових установ.

Ключові слова: безпека; економічна безпека; фінансові установи; система економічної безпеки; підсистеми економічної безпеки; небезпека.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок України уже кілька років поспіль опиняється перед неминучим фактом дії на його функціонування та розвиток усе нових економічних обставин та викликів сучасності. Прогнозувати умови господарювання, у яких доведеться провадити свою діяльність професійними учасникам ринків фінансових послуг у найближчому майбутньому майже не можливо. Непередбачуваними є валютні коливання та курс національної грошової одиниці; рівень інфляції, зміни регуляторних вимог, норм податкового та господарського законодавства, тощо. Невизначеність формує велику кількість ризиків та небезпек, здатних чинити негативний вплив на процес та результат функціонування вітчизняних фінансових установ. Усвідомлення даного факту змушує власників, керівників та ТОП-менеджмент компаній звертатись до практики формування систем економічної безпеки для захисту власних та залучених від клієнтів корпоративних ресурсів від втрати, знецінення, крадіжки, тощо. Однак, гальмує цей процес відсутність належного інструментарію для організації дієвих механізмів захисту економічної безпеки фінансових установ. На прикладному рівні не можливо побудувати комплексну систему економічної безпеки суб'єкта господарювання, якщо на теоретичному рівні не достатньо розробленими залишились принципи, сценарії, процедури, слідування яким є необхідним для ефективного забезпечення економічної безпеки у практиці функціонування вітчизняних фінансових установ.

Таким чином, постає необхідність у дослідженні, аналізі та формуванні з урахуванням специфічних умов та особливостей господарювання теоретико-методичних засад побудови систем економічної безпеки фінансових установ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останнє десятиліття питанням побудови систем економічної безпеки суб'єктів господарювання було присвячено велику кількість наукових публікацій. Більша їх частина стосувалась проблем формування комплексних систем економічної безпеки підприємств різних галузей народного господарства. Однак, підвищення ролі фінансових установ у економічних процесах та численні прояви кризових тенденцій у вітчизняному фінансовому секторі, зумовили активізацію досліджень основ створення систем економічної безпеки у практиці роботи фінансових посередників в Україні.

Так, Мельник С. І. розглядає основи формування системи економічної безпеки банку та сучасні підходи до її моделювання [1, 2], Яременко С. М. вивчає організацію комплексної системи економічної безпеки банку і механізми управління нею [3, 4], Дудченко Н. В. визначає сутність, структуру та складові системи економічної безпеки банківських установ [5], Прокопенко Н.С., Виклюк М.І. конкретизують складові безпеки банківської діяльності [6]. У межах функціонування установ страхового ринку проблеми економічної безпеки висвітлено у роботах Яворської Т.В., яка пропонує концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні [7], Гнилицької Л. В., що вивчає сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України [8]. Доречно згадати і вчених, що присвятили свої дослідження питанням забезпечення безпеки діяльності кредитних спілок, як, наприклад, Мешко О., Іванець В. [9]. Однак, недостатньо розглянутими залишаються питання основ формування комплексної системи економічної безпеки, яка була б здатною забезпечити весь перелік заходів захисту корпоративних ресурсів фінансових установ, не залежно від специфіки функціонування кожного їх виду, але водночас, була побудованою із врахуванням особливостей функціонування суб'єктів господарювання, що провадять свою професійну діяльність у фінансовій сфері.

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад побудови системи економічної безпеки фінансових установ на основі традиційних підходів до формування її структури та врахуванням специфіки функціонування вітчизняних фінансових посередників. Для успішного досягнення поставленої мети необхідним є вирішення ряду важливих завдань:

- по-перше, конкретизувати поняття системи економічної безпеки, зважаючи на мету, завдання та особливості функціонування фінансових установ порівняно із іншими видами суб'єктів господарювання;
- по-друге, розглянути існуючі підходи до формування систем економічної безпеки окремих видів фінансових посередників та визначити фактори впливу на процеси побудови такої сучасної системи;
- по-третє, запропонувати принципи побудови та структурні складові (підсистеми) такої системи економічної безпеки фінансових установ, яка б могла використовуватись для забезпечення економічної безпеки різних їх видів, але давала змогу за необхідності враховувати специфіку кожного виду фінансового посередника при впровадженні її у практику його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі побудови системи економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання повинно бути покладено глибоке усвідомлення сутності поняття економічної безпеки. У контексті дослідження питань функціонування фінансових установ, підходи до дефініції економічної безпеки не були конкретизовані та систематизовані. Однак, стосовно підприємницьких структур подібні питання піднімались неодноразово. Заслугує на увагу робота Федоренко І. А. та Мейти В. І., у якій виокремлено такі концептуальні підходи до визначення економічної безпеки, як ресурсний підхід, підхід, що визначає економічну безпеку як певний стан системи, конкурентний підхід, специфічні підходи [10, с.305-306] (спираючись на представлені науковцями матеріали, серед них можна виокремити гармонізаційний та цільовий підходи). Не зважаючи на особливості функціонування фінансових установ, названі підходи є доречними і для визначення поняття також і їх економічної безпеки. Що ж до проблеми формування системи економічної безпеки загалом, то доводиться констатувати відсутність ґрунтовних досліджень, які б містили спроби класифікації підходів до її організації. Так, Гончарова М. Л. наголошує на необхідності застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств [11, с.141], однак не наводить для порівняння позиції інших дослідників з приводу піднятого питання. Крім того, її об'єкт дослідження – підприємства, що зайвий раз підтверджує той факт, що піднята у даному дослідженні наукова проблематика, а саме –

основи формування систем економічної безпеки фінансових установ – на разі не знайшла широкого поширення у вітчизняній фаховій літературі. Мельник С. І. підкреслює, що у сучасній науковій думці фактично немає єдиного системного підходу до створення теоретичної моделі системи забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур, зокрема комерційного банку (тобто, і решти фінансових установ – авт.). Відсутність такої моделі призводить до того, що на практиці організовують забезпечення економічної безпеки банку безсистемно та однобоко, зводячи до охорони [2, с.358].

Аналіз літературних джерел дав змогу прийти до висновку, що якщо сучасними науковцями і розглядаються проблеми формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, то лише таких їх видів, як банки, страхові компанії, кредитні спілки, оскільки саме вони є найбільш численними групами професійних учасників вітчизняного фінансового ринку та найбільш активними його гравцями. Зважаючи на це, при спробі конкретизації поняття системи економічної безпеки фінансової установи, доцільно брати за основу дефініції системи економічної безпеки, що пропонуються для банків та страховиків. Так, під системою економічної безпеки банківської установи науковцями пропонується розуміти певну комбінацію елементів (безпеки матеріальних ресурсів, фінансової безпеки, інформаційної безпеки та кадрової безпеки), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками та спрямованими на захист від загроз та на протидію їм по найважливіших напрямках діяльності банку [4, с.432]. Під системою забезпечення економічної безпеки страхової компанії слід розуміти сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих суб'єктів забезпечення безпеки, що мають загальні цілі, ресурси, технології і методи протидії реальним і потенційним загрозам страховому бізнесу [8, с.188].

Таким чином, під системою економічної безпеки фінансової установи пропонуємо розуміти складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки.

У залежності від конкретного авторського підходу до формування системи економічної безпеки, сучасними вченими виділяються різні елементи її структури. Копитко М. І. вдалось сформуувати узагальнений перелік елементів системи економічної безпеки, що пропонуються для підприємств, однак можуть бути використані і фінансовими установами при побудові власних систем економічної безпеки. До цього переліку увійшли: цілі, завдання, функції, принципи, функціональні складові, механізм, заходи, об'єкти, суб'єкти, політика економічної безпеки, стратегія економічної безпеки, загрози, індикатори оцінки (потребує уточнення – оцінки чого саме – стану системи, ефективності управління нею, тощо – авт.), засоби, практичні дії співробітників із забезпечення економічної безпеки, методи (також варто було б конкретизувати), органи, служби (вважаємо за доцільне віднести їх до переліку суб'єктів економічної безпеки – авт.), конкурентна розвідка, контррозвідка, режим функціонування (швидше за все, це засоби безпеки, ніж елементи її системи – авт.) [12, с.61]. Зважаючи на надмірну, на нашу думку, кількість елементів у даному переліку, та ряд критичних зауважень до деяких із них, для використання фінансовим установам можна запропонувати такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінки як інструменти аналізу її ефективності). Розглянемо наукові підходи до визначення окремих із названих елементів з метою закладання теоретико-методичних основ побудови системи економічної безпеки фінансових установ.

Яворська Т. В. зазначає, що основним завданням і головним елементом формування системи економічної безпеки є передбачення та випередження можливих загроз, що спричинюють кризові стани страхових компаній [7, с.669]. Яременко С. М. наполягає, що в цілому перед комплексною системою економічної безпеки банку може

бути поставлена така мета: недопущення понесення банком збитків та заподіяння йому шкоди, а також забезпечення ефективного вкладання ним коштів у процесі своєї діяльності, що буде утворювати передумови для забезпечення стабільності та розвитку банку [4, с.434]. Узагальнено, мету побудови системи економічної безпеки фінансових установ можна визначити як забезпечення захисту корпоративних ресурсів установи та її клієнтів від негативного впливу на їх цілісність та здатність до створення додаткового прибутку або задоволення інших потреб споживачів фінансових послуг у процесі свого використання зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Пропоноване формулювання цілі формування системи економічної безпеки вважаємо досить вдалим, оскільки воно може використовуватись як для фінансових посередників, що мають за першочергову мету отримання прибутку, так і для неприбуткових фінансових інституцій.

Методологічні основи створення системи забезпечення економічної безпеки страхових компаній визначає Гнилицька Л. В., яка наголошує на необхідності використання у цьому процесі системного підходу. До системоутворюючих положень формування системи економічної безпеки страховика дослідниця відносить тісний діалектичний зв'язок між елементами системи, сукупність яких дозволяє отримати нову системну якість; унікальність кожної окремої системи економічної безпеки навіть у межах одного виду фінансових посередників, самостійність системи економічної безпеки та її функціональність [8, с.188]. Необхідність системного підходу у процесі формування механізмів захисту корпоративних ресурсів банківських установ підкреслює Яременко С. М. [4]. Таким чином, постає необхідність у дослідженні переліку елементів та підсистем, що повинні входити до системи економічної безпеки фінансової установи, аби гарантувати її здатність забезпечення комплексного захисту корпоративних ресурсів фінансових посередників.

Колодзєв О.М. та Штаєр О.М. у системі економічної безпеки банківських установ пропонують виділяти такі структурні елементи, як фінансова, інформаційна, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова, політико-правова, ринкова, інтерфейсна складові [13, с.70]. Загалом, перелік підсистем економічної безпеки може бути набагато ширшим, і кожен дослідник пропонує власне бачення структури системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. Наприклад, для туристичних підприємств М. П. Денисенко пропонує виділяти три складові першого порядку – економічну безпеку діяльності туристичного підприємства (до її складу внесені безпека результативності діяльності підприємства (у тому числі безпека прибутковості підприємства та безпека економічного стану підприємства (безпека фінансового стану підприємства, технологічна безпека туристичного продукту, безпека ринкового стану підприємства)), безпеку зовнішнього середовища (поєднує політичну безпеку, безпеку корпоративних прав і правову безпеку) та репутаційну безпеку (у тому числі безпека туристичного продукту, індивідуальна безпека туристів, кадрова безпека, соціальна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека) [14, с.93]. Подібні рівні безпеки можна виокремити і для фінансових установ. Повертаючись до банківських інституцій, доцільно навести перелік складових безпеки банківської діяльності, які визначають Прокопенко Н. С. та Виклюк М. І., а саме: безпеку банківської діяльності і економічну безпеку, домінуючою складовою якої представлено фінансову безпеку, що має складну структуру і поділяється на боргову, валютно-курсову, безпеку фондового ринку і інвестиційну безпеку ринку (зовнішні складові) та внутрішні складові (техніко-технологічні фактори, кадрова безпека, рівень менеджменту, визначення індикаторів фінансової безпеки, впровадження фінансової діагностики та стану фінансової безпеки, фінансові інтереси, фінансові можливості, фінансові відносини, інформаційний ресурс, фінансові регламенти) [6, с.306]. Така досить складна запропонована структура, однак, не дає конкретно відповіді на питання, скільки підсистем економічної безпеки доцільно виокремлювати для банківської установи, так якими вони мають бути. Зокрема, зовсім не згадується інформаційна безпека, але її значення для нормальної банківської діяльності в умовах розвитку інформаційної

економіки є незаперечним. Мельник С.І. зазначає, що система економічної безпеки банку повинна бути комплексною. Важливо, щоб вона забезпечувала економічну, матеріальну, кадрову, інтелектуальну, фінансову, інформаційну, фізичну, пожежну та інші безпеки [1, с.150]. Цікаво з наукової точки зору було б отримати повний перелік складових економічної безпеки банківської установи, які пропонує науковець, але, на жаль, він не надається. Мешко О. та Іванець В. пропонують власний варіант структури комплексної системи організації роботи по забезпеченню економічної безпеки кредитних спілок, у якому виділені три групи забезпечення економічної безпеки, котрі охоплюють основні джерела, що породжують всілякі загрози економічній безпеці кредитній спілці [9, с.133]. Усі елементи системи поділено на чотири групи забезпечення економічної безпеки, до яких віднесено органи і підсистеми управління кредитною спілкою, її персонал, номенклатуру технічних засобів, що впливають на економічну безпеку, зовнішні умови, які впливають на економічну безпеку, тощо [9, с.134]. Однак, конкретного переліку підсистем економічної безпеки кредитної спілки знову ж таки не пропонується.

Ібрагімов Е.Е. наполягає, що наявні підходи до визначення підсистем економічної безпеки є різноманітними, але можна стверджувати, що більшість науковців при визначенні складових економічної безпеки поділяють підхід, запропонований фахівцями Російської економічної академії ім. Г.В. Плеханова, та виділяють такі складові системи економічної безпеки підприємства (справедливо і для інших суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ – авт.): інформаційно-аналітичну, фінансову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову, політико-правову, екологічну, ринкову, силову [15]. Це твердження є справедливим, адже аналіз літературних джерел доводить, що різні науковці, обираючи об'єктом досліджень різні підприємницькі структури, все одно при наданні пропозицій щодо побудови їх систем економічної безпеки звертаються до згаданого переліку складових, які по праву можна назвати традиційними.

Зважаючи на наведений фактичний матеріал, можна запропонувати наступний перелік підсистем системи економічної безпеки фінансової установи: фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансову безпеку власних ресурсів компанії та фінансову безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека).

При формуванні теоретико-методичних засад побудови системи економічної безпеки фінансових установ необхідно визначити принципи, якими варто керуватись під час створення та налагодження функціонування такої системи. Серед вітчизняних науковців немає єдності і у цьому питанні. Так, Сухонос В. В. при визначенні концептуальних організаційно-правових засад функціонування системи економічної безпеки банків пропонує керуватись такими принципами, як принцип безперервності, принцип оптимальності, принцип плановості, принцип координаційності, принцип компетентності, принцип гласності, принцип конфіденційності і принцип відповідальності [16, с. 65]. Білошкурська Н. В. окремо від системи економічної безпеки виділяє ще і принципи побудови економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки, обираючи за об'єкт своїх наукових досліджень підприємства, а не фінансові установи. Однак, більшість із запропонованих принципів вважаємо за доцільне використовувати і при побудові системи економічної безпеки фінансових установ. Повний запропонований дослідницею перелік виглядає наступним чином: принцип доцільності, принцип своєчасності, принцип плановості, принцип комплексності, принцип неперервності, принцип законності, принцип поєднання гласності і конфіденційності, принцип взаємодії, принцип гнучкості, принцип динамізму та розвитку, принцип відповідальності [17, с.26]. Белоус Н. Д., що також розглядає проблеми економічної безпеки підприємницьких структур, пропонує обмежуватись лише шістьма принципами економічної безпеки: принципом передбачення, принципом законності, принципом

узгодженості, принципом розвитку, принципом системності і принципом економічної доцільності [18, с.77]. Нетривіальний перелік системних принципів економічної безпеки підприємства пропонує Корчевська Л. О.: принцип відкритості, принцип спеціалізації, принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип багатомірності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності. Щодо двох останніх принципів, то сутність принципу емерджентності впливає із закону переходу кількісних змін в якісні, і полягає у спонтанному утворенні нових особливих властивостей системи за рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості. Як наслідок, глобальна мета системи може не співпадати з локальними цілями елементів. Принцип контрінтуїтивності базується на невідповідності інтуїтивного (заснованого на особистому досвіді) та експертного (заснованого на достовірних знаннях і логічних висновках) світосприйманні. Тобто рішення, яке за нашим переконанням приведе до певного результату, може привести всупереч очікуванням до протилежного [19, с.244].

Зважаючи на наведені дані, до принципів, якими варто керуватись при побудові системи економічної безпеки фінансових установ, можна віднести: принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків.

Визначимо, які обставини впливають на особливості побудови систем економічної безпеки фінансових установ.

Фактори впливу на формування системи економічної безпеки фінансових установ у сучасних умовах господарювання є наступними:

- недостатність власних фінансових ресурсів установ та обмеженість доступу до зовнішніх джерел фінансування;
- дуалістичність мети функціонування фінансових установ – з одного боку це отримання прибутку (крім кредитних спілок та страхових компаній, що спеціалізуються на окремих видах страхування), з іншого – забезпечення позитивних фінансових результатів від управління активами або надання інших видів фінансових послуг на користь своїх клієнтів;
- недосвідченість та недостатній рівень знань персоналу фінансових установ (працівники фінансового сектору – здебільшого молоді люди без належного досвіду, оскільки в режимі економії фінансових ресурсів низька оплата праці, на яку вони погоджуються, є одним із основних пріоритетів для фінансових установ при підборі кадрів; іншою особливістю побудови систем економічної безпеки є те, що відсутність достатньої кількості фахівців у цій сфері, що мають професійну освіту у галузі забезпечення фінансово-економічної безпеки, змушує фінансові установи довіряти завдання організації захисту корпоративних ресурсів представникам силових структур, колишнім військовим, тобто особам, не мають належного рівня знань у економічній та фінансовій сферах);
- відсутність якісного документального, інформаційного та методичного забезпечення процесів формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ;
- посилення тиску на професійних учасників фінансового ринку з боку державних регуляторів, зокрема, через механізми контролю, нагляду, моніторингу;
- відмежування власників фінансових установ від безпосереднього управління ними, що заважає їм реально оцінювати характерні для діяльності фінансових посередників загрози, та не дозволяє оперативно стежити за ефективністю функціонування системи економічної безпеки;
- зниження рівня довіри фізичних та юридичних осіб до установ фінансового сектору, що за наслідок має падіння попиту на фінансові послуги та скорочення кількості клієнтів фінансових установ, що вимагає побудови сучасних систем економічної

- безпеки із пріоритетом орієнтації на утримання наявних та залучення нових споживачів фінансових послуг;
- відсутність державних програм щодо надання фінансової допомоги установам, що потрапили у скрутне матеріальне становище (зокрема, потребують підтримки у першу чергу неприбуткові інституції, такі як кредитні спілки, а також інші фінансові установи, що втратили власні активи через воєнні дії або ж по причині закриття філій і втрати клієнтів, що розташовувались на території Криму);
 - перманентне зростання кількості загроз діяльності фінансових установ, а також можливих наслідків їх впливу на стабільність їх функціонування; варто також відзначити, що якщо кілька років тому кількість та наслідки загроз можна було хоча б приблизно спрогнозувати, то нині, у 2016 році, для розробки подібного прогнозу потрібно врахувати стільки аспектів та можливостей, що його результати, навіть за умови дуже детальних та прискіпливих розрахунків, навряд чи виявляться достатньо точними;
 - високий рівень шахрайства та інших видів економічної злочинності у фінансовому секторі, відсутність належних механізмів захисту (у тому числі і у нормативно-правовій площині, так, проблема рейдерства та його переслідування і покарання законом і досі не врегульована);
 - стрімкий розвиток інформаційних технологій, що мають використовуватись установами для швидкого та безперервного обслуговування клієнтів та роботи у різних сегментах фінансового ринку, що вимагає організації належного рівня захисту ресурсів компаній від кіберзлочинців та інших осіб, що можуть чинити злочинні посягання на активи установ через мережу Інтернет або інші канали доступу до даних;
 - економічна та політична ситуація у країні, та загрози, що із нею пов'язані.

Усі названі фактори повинні належним чином враховуватись при формуванні комплексних систем економічної безпеки фінансових установ. Для цього доцільною є розробка документального забезпечення формування та функціонування системи економічної безпеки фінансової установи, у якому згадані фактори не лише будуть перераховані, але і супроводжуватимуться конкретними пропозиціями щодо мінімізації їх негативного впливу на стан економічної безпеки установи.

Організаційно-правовою формою комплексного забезпечення економічної безпеки для банківської установи, вважає Сухонос В.В., повинна бути програма забезпечення економічної безпеки банку [16, с.65]. Водночас, документально-інформаційне забезпечення формування і функціонування системи економічної безпеки фінансової установи може включати Концепцію економічної безпеки, Стратегію забезпечення економічної безпеки, Положення про службу економічної безпеки, тощо. Варто відзначити, що подібні документи на разі розробляються лише для банківських установ; решта видів фінансових посередників зазвичай не мають належного інформаційного забезпечення функціонування систем економічної безпеки, та і механізми захисту їх ресурсів є фрагментарними, що не дозволяє вести мову про наявність комплексну захищеність активів їх клієнтів від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз. Концепція ж безпеки банку є науково обґрунтованою системою поглядів на визначення основних напрямів, умов та порядку практичного вирішення завдань захисту банківської справи від протиправних дій та недобросовісної конкуренції. Тому при розробці документального забезпечення організації та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, зокрема таких, як страхові компанії, кредитні спілки, компанії з управління активами, фінансові компанії, тощо, можна рекомендувати брати за основу концепції безпеки та економічної безпеки (за їх наявності) банківських установ.

При організації процесу формування системи економічної безпеки підприємства Андрієнко В.М. пропонує виділяти три рівні: стратегічний, тактичний та оперативний [20, с.121]. Вважаємо раціональним запропонувати для фінансових установ скористатись цим підходом, із виділенням на кожному рівні окремих етапів побудови систем економічної

безпеки фінансових установ. На стратегічному рівні необхідно: визначити перелік підсистем майбутньої системи економічної безпеки, розробити концепцію та стратегію економічної безпеки установи, сформувати документальне забезпечення створення та функціонування системи економічної безпеки. На тактичному рівні доцільно: визначити джерела фінансового забезпечення функціонування системи економічної безпеки, сформувати детальні переліки зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності фінансових установ, розробити комплекси заходів щодо попередження, протидії та мінімізації наслідків впливу визначених загроз на стан економічної безпеки установи. На оперативному рівні належить: розподілити обов'язки відповідальних за забезпечення економічної безпеки установи, налагодити матеріальне забезпечення системи економічної безпеки, розробити форми оцінювання рівня економічної безпеки та ефективності управління нею.

Таким чином, врахування наданих рекомендацій дозволить професіоналам з фінансово-економічної безпеки та іншим особам, задіяним у процесі побудови систем економічної безпеки фінансових установ, визначити основні напрямки своєї роботи щодо формування та ефективного функціонування механізмів захисту корпоративних ресурсів фінансових посередників та активів їх клієнтів від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

1. Поняття системи економічної безпеки фінансової установи пропонується визначати як складну структуру взаємопов'язаних підсистем, основним завданням яких є забезпечення захисту певного виду корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених нею у процесі надання фінансових послуг, і які у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють фінансовій установі досягти стану економічної безпеки
2. Існуючі підходи до формування систем економічної безпеки окремих видів фінансових посередників стосуються банків, страхових компаній або кредитних спілок. Нами запропоновано здійснювати побудову системи економічної безпеки будь-якого виду фінансових установ, виокремлюючи у її структурі такі елементи, як цілі, завдання, функції, принципи, підсистеми (у якості функціональних складових), механізм, об'єкти, суб'єкти, політику (до якої увійде і стратегія, і заходи, і індикатори оцінки як інструменти аналізу її ефективності).
3. Фактори впливу на формування системи економічної безпеки фінансових установ у сучасних умовах господарювання, є наступними: недостатність власних фінансових ресурсів установ та обмеженість доступу до зовнішніх джерел фінансування; дуалістичність мети функціонування фінансових установ; недосвідченість та недостатній рівень знань персоналу фінансових установ; відсутність якісного документального, інформаційного та методичного забезпечення процесів формування та функціонування систем економічної безпеки фінансових установ; посилення тиску на професійних учасників фінансового ринку з боку державних регуляторів; відмежування власників фінансових установ від безпосереднього управління ними; зниження рівня довіри фізичних та юридичних осіб до установ фінансового сектору; відсутність державних програм щодо надання фінансової допомоги установам; перманентне зростання кількості загроз діяльності фінансових установ; високий рівень шахрайства та інших видів економічної злочинності у фінансовому секторі; стрімкий розвиток інформаційних технологій; економічна та політична ситуація у країні, та загрози, що із нею пов'язані.
4. Запропоновано авторські переліки принципів побудови та структурних складових (підсистем) системи економічної безпеки фінансових установ. До принципів, якими варто керуватись при побудові системи економічної безпеки фінансових установ, можна віднести: принцип законності, принцип економічної доцільності (раціональності), принцип комплексності, принцип системності, принцип узгодженості, принцип своєчасності, принцип контрінтуїтивності, принцип емерджентності, принцип

безперервності, принцип компетентності, принцип поєднання інтересів установи і клієнтів, принцип незалежності, принцип домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків. До підсистем системи економічної безпеки фінансової установи віднесено такі, як: фінансова безпека (поєднує два напрями – фінансову безпеку власних ресурсів компанії та фінансову безпеку активів клієнтів), інтелектуально-кадрова, матеріальна, фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова (юридична), зовнішня (у тому числі ринкова (конкурентна) безпека, політична безпека).

Перспективи подальших досліджень полягають у конкретизації запропонованих елементів, принципів, підсистем системи економічної безпеки фінансових установ із врахуванням специфіки функціонування кожного виду вітчизняних фінансових посередників.

Список використаних джерел

1. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С.149-152.
2. Мельник С. І. Сучасні підходи до моделювання системи економічної безпеки комерційного банку / С. І. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16. – С. 357-363.
3. Яременко С. М. Комплексна система економічної безпеки банку і управління нею / С. М. Яременко // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – Вип. 17. – С. 209-216.
4. Яременко С. М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку / С. М. Яременко // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 25. – С.429-439.
5. Дудченко Н. В. Сутність, структура та складові системи економічної безпеки банківських установ [Електронний ресурс] / Н. В. Дудченко, С. П. Міхно. // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39.
6. Прокопенко Н.С. Складові безпеки банківської діяльності / Н.С. Прокопенко, М.І. Виклюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С.302-308.
7. Яворська Т.В. Концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні / Т.В. Яворська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 4. – С.668-673.
8. Гнилицька Л. В. Сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України / Л. В. Гнилицька, А. В. Савельєва // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; редкол.: А. М. Мороз (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2015. – Вип. 1. – С. 186–197.
9. Мешко О. Безпека діяльності кредитних спілок / Мешко О., Іванець В. // Сіверян. літопис. – 2006. – № 6. – С. 133-135.
10. Федоренко І.А. Розвиток концептуальних підходів до визначення економічної безпеки промислових підприємств // І.А. Федоренко, В.І. Мейта // Інноваційна економіка. –2013. – № 5. – С.304-308.
11. Гончарова М. Л. Застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств / М. Л. Гончарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Ч. 2, Вип. 6. – С. 141-144.
12. Копитко М.І. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття та складових елементів системи економічної безпеки підприємств / М.І. Копитко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 59-64.
13. Колодізєв О.М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О.М. Штаєр, О.М. Колодізєв // Проблеми економіки. – Х. – 2011. – № 2. – С. 67-75.
14. Денисенко М. П. Алгоритм формування системи економічної безпеки туристичного підприємства / М. П. Денисенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 92-95.
15. Ібрагімов Е.Е. Теоретичні підходи до виокремлення складових системи економічної безпеки підприємства / Е.Е. Ібрагімов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – №11. – С.94-96.
16. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 64-66.
17. Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура / Н. В. Білошкурська // Економіка та держава. – 2013. – № 12. – С. 24-29.
18. Белоус Н.Д. Теоретичне узагальнення складових та факторів формування економічної безпеки підприємств / Н.Д. Белоус // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – №1 (56). – Том 3. – С.73-83.
19. Корчевська Л.О. Системні принципи економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчевська // Економіка Крима. – 2012. – № 1 (38). – С.242-245.
20. Андрієнко В. М. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств / В. М. Андрієнко // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 37. – С. 119-126.

References

1. Mel'nyk, S. I. (2010). Formation of Economic Security of the Bank. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 29, 149-152.
2. Mel'nyk, S. I. (2013). Modern approaches to the modeling of economic security of commercial banks. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny*, 23.16, 357-363.
3. Jaremenko, S. M. (2011). The complex system of economic security of the bank and its management. *Finansy, oblik i audyt*, 17, 209-216.
4. Jaremenko, S. M. (2011). Organization of the integrated system of economic security bank. *Formuvannja rynkovoï ekonomiky*, 25, 429-439.
5. Dudchenko, N. V. & Mihno, S. P. (2013). Essence, structure and components of the system of economic security of banking institutions. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39.
6. Prokopenko, N. S. & Vykljuk, M. I. (2014). Components banking security. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny*, 24.1, 302-308.
7. Javors'ka, T.V. (2015). Conceptual security provisions of insurance companies in Ukraine. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, 4, 668-673.
8. Gnylyc'ka, L. V. & Savel'jeva, A. V. (2015). The current experience of forming economic security systems in insurance companies Ukraine. *Finansy, oblik i audyt : zb. nauk. pr.*, 1, 186-197.
9. Mjeshko, O. & Ivanec', V. (2006). Security of credit unions. *Siverjan. Litopys*, 6, 133-135.
10. Fedorenko, I. A. & Mejta, V. I. (2013). Development of conceptual approaches to determining the economic security of industrial enterprises. *Innovacijna ekonomika*, 5, 304-308.
11. Goncharova, M. L. (2014). The use of situationally-adaptive approach to formation of system of economic safety of domestic enterprises. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu*, 6, 141-144.
12. Kopytko, M. I. (2013). Analysis of the theoretical approaches to the definition of the constituent elements of the system and the economic security of enterprises. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija: Ekonomichni nauky*, 3, 59-64.
13. Kolodizjev, O. M. & Shtajer, O. M. (2011). Formation of a universal system for assessing the economic security of the bank. *Problemy ekonomiky*, 2, 67-75.
14. Denysenko, M. P. (2013). The algorithm of formation of system of economic safety of tourist enterprise. *Investycii : praktyka ta dosvid*, 24, 92-95.
15. Ibragimov, E. E. (2015). Theoretical approaches to isolating the components of economic security. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu*, 11, 94-96.
16. Suhonos, V. V. (2011). Conceptual organizational and legal foundations of economic security of the system banks. *Pravovyj visnyk Ukrai'ns'koi akademii' bankivs'koju spravy*, 1, 64-66.
17. Biloshkurs'ka, N. V. (2013). Economic-organizational mechanism of formation of economic security: principles, functions, structure. *Ekonomika ta derzhava*, 12, 24-29.
18. Bjelous, N. D. (2012). Theoretical generalization constituents and factors of economic security companies. *Zbirnyk naukovyh prac' VNAU. Serija: Ekonomichni nauky*, 1 (56) Tom 3, 73-83.
19. Korchevs'ka, L. O. (2012). System principles of economic security. *Jekonomika Kryma*, 1 (38), 242-245.
20. Andrijenko, V. M. (2014). Modern approaches to formation of system of economic safety of domestic construction companies. *Vcheni zapysky universytetu «KROK». Serija: Ekonomika*, 37, 119-126.

ZACHOSOVA Natalia Volodymyrivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Department of management and economic security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR DESIGNING FINANCIAL INSTITUTIONS ECONOMIC SECURITY SYSTEM.

Abstract. Introduction. For the practices of professional participants of the financial market Ukraine is obvious the lack of proper tools to organize effective mechanisms to protect their economic security. At the application level is not possible to build a comprehensive system of economic security if theoretically not developed enough remaining principles, scripts, procedures, adherence that are necessary to effectively ensure the economic security of domestic financial institutions. **Purpose** is to study the theoretical and methodological foundations of building a system of economic security of financial institutions based on traditional approaches to the formation of its structure and taking into account the specific functioning of domestic financial intermediaries. **Methods.** Formal-logical method is used to determine the basic concepts, such as the concept of a system of economic security of the financial institution; monographic and comparative methods - to systematize scientific approaches to building economic security of certain types of financial institutions; method of theoretical generalization – to create a list of elements of the system of economic security of financial institutions. **Results.** It was established that the problems of economic security researchers considered in the context of banks and insurance companies, less credit unions. It was found no

*scientific approaches to formation of the system of economic security of professional participants of the financial market, such as financial institutions. The components of economic security system of banks, insurance companies were considered to identify a set of subsystems of economic security system, universal for all kinds of financial institutions. **Originality.** A definition of a system of economic security of the financial institution is offered. It is established the list of factors that should be considered during its construction. Elements of the structure of the system of economic security of financial institutions were offered. The principles that should be guided in the formation and functioning of the economic security system of financial institutions were concretized. **Conclusion.** Under the economic security system of the financial institution it is offered to understand the complex structure of interconnected subsystems, whose main task is to ensure the protection of a certain type of corporate resources agencies, both own and derived from the financial services, and which in totality through mechanism of interaction allow financial institution to achieve economic security state. It is determined the following list of sub system of economic security system of financial institutions: financial security, intellectual and human, material, physical (power), information-analytical, technical, technological, legal, external.*

Keywords: security; economic security; financial institutions; the system of economic security; economic security subsystem; danger.

Одержано редакцією: 13.01.2016
Прийнято до публікації: 19.01.2016

УДК 316.77: 658.3: 330.47: 005.5

КАВУН Сергій Віталійович,
доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Харківський інститут банківської справи ДВНЗ «Університет банківської справи»

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ГРАФІВ У ЗАДАЧАХ КОМУНІКАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

В статті запропоновано практичне застосування механізмів та підходів теорії графів у задачах комунікаційного менеджменту. Наведений аналіз поточного стану досліджень у сфері комунікаційного менеджменту стосовно україно- та англомовного сегменту. Наведені результати дослідження були інтерпретовані стосовно категорійного апарату інформаційного менеджменту, на основі відповідної авторської теорії інтерпретації. Наведена класифікація типів осіб, що приймають рішення відповідно до вимог Державного класифікатору та її відповідність до існуючих міжнародних стандартів.

Ключові слова: теорія графів; комунікаційний менеджмент; механізм; підхід; рішення.

Постановка проблеми. Діяльність будь-якого підприємства або іншого суб'єкту господарювання у деякій мірі залежить від відносин у колективі або між співробітниками, які встановлюються на підприємстві протягом певного періоду часу й які можуть змінюватися в залежності від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Така закономірність процесів змушує ставити питання щодо урахування цих відносин й їхнього оцінювання з точки зору впливу на результати діяльності підприємства.

Вирішення цього та інших суміжних питань забезпечується системою управління інформаційно-комунікативною сферою суспільства на основі використання форм, методів і технологій правового, економічного, соціального, гуманітарного і політичного менеджменту і маркетингу, яку найчастіше називають інформаційно-комунікаційним менеджментом [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки та забезпечення застосування (або впровадження) інформаційно-комунікаційного менеджменту на підприємства завжди перебували і перебувають у фокусі досліджень багатьох зарубіжних